

Erken Cumhuriyet'te Muhafif Bir Yazarın Kaleminden 1930 Ağrı İsyanı ve Kürdistan Meselesi

Namık Kemal Dinç

Cemal Süreya "Kısa Türkiye Tarihi" başlıklı şiirine şöyle bir girişle başlar:

Şelaleye
Düşmüştür
Zeytinin dalı
Celaliyim
Celalisin
Celali

Barışı, sulhu yani barışla yüklü değerleri simgeleyen zeytin dalının yüksekçe bir yerden sert bir kayaya çakılırcasına düşüşünden beri Celali misali bir isyandan, haksızlıklar karşısında direnişten müteşekkil bir tarihten bahsediyor şair. Sulhun bozulduğu ve zeytin dalının şelaleye düştüğü yerin, Türk ve Türklük dışındaki her şeyin yasaklandığı, 1924'den başlamak üzere Cumhuriyetin üç anayasası ve uygulamaları olduğu şiirin devamından gayet sarih bir şekilde anlaşılmaktadır.

Zeytin dalının şelaleye düşüşünden beri Cumhuriyet Türkiye'sinin bir Kürt ve Kürdistan meselesi var. Lakin insanların tarih dersinden malul olduğu bu ülkede Kürt meselesinin geçmişini yirmi sene evveline götürebilenlerin sayısının hiç de fazla olmadığı aşikar. Ufku yirmi seneyi zor bulan bu tartışmaların ve tartışmacıların hala meselenin ismini bile koymaktan uzak, çözüm üretmeyen bir kısır döngüde debelenmesi ise tarih bilgisindeki güdüklüğün tezahüründen gayri bir şey değil. Kürt meselesi aslında cumhuriyet tarihinin her zaman için en önemli ve öncelikli sorunu olmuştur. Devlet erkini elinde bulunduranların ülkenin iç ve dış siyasetini belirlerken temel hareket noktalarının Kürt meselesi olduğu ve Kürt ve Kürdistan varlığının yok edilmesi-değişime uğratılması-görünmez kılınması üzerine kurulu devlet politikasının başarısı için hiçbir icraattan sakınmadıkları anlaşılmaktadır.

İlk kez Cumhuriyet Türkiye'sinde açıktan bir inkar politikası ile karşı karşıya kalmıştır Kürtler. Varlığına kasteden bir yok etme ve inkar politikası karşısında isyan etmek, direnmek kutsal bir haktır. 1938'e kadar aralıksız süren direnişlerine rağmen

men Kürtler başarı elde edememiş, haksızlığın, şiddetin ve imhanın her türlüsüne tanık olmuşlardır. Erken cumhuriyet döneminin en önemli direnişlerinden birini, 1920'li yılların sonlarında Ağrı (Ararat) dağı eteklerinde sergilemişlerdir. Aşağıda “Dünkü Makedonya - Bugünkü Kürdistan” başlıklı tam metnini yayınladığımız yazı 1930 yılında Ağrı dağındaki direnişin bastırıldığı dönemde kaleme alınmıştır. Tek-Parti yönetiminin hakim olduğu bir dönemde Paris'te çıkardığı “Rehber-i İnkılab” adlı gazete ile muhalefet yürüten Ömer Fevzi tarafından yazılan yazı, Ağrı dağı isyanına dair gazetesinde yayınladığı üçüncü yazıdır.

Yazarın başlıkta Kürdistan-Makedonya benzetmesine yer vermesi dikkat çekmektedir. O gün için hala hafızalarda canlı olan yaralı bir coğrafyaya, tarihe ve olaylara gönderme yapması manidar. Ardından can alıcı vecize bir söz ediyor ki, adeta bugünleri öngören bir mesajdır “Diktatör hükümeti Kürt isyanını bastırdı, ama Kürt bağımsızlığının temellerini attı”. O gün bastırıldı-bitti sanılan bir isyanın ve toplumsal gerçekliğin aslında bitmediğini ve daha şiddetli bir şekilde tekrar ortaya çıkacağını söylemektedir ki, tarihsel gelişmeler bunun doğruluğunu ispatlamıştır. İlerleyen satırlarda isyanın ortaya çıkışı, çatışmaların gelişmesi, bunun karşısında hükümetin aldığı iç ve dış tedbirleri anlatan yazar, çok dikkat çekici ayrıntılara da yer vermektedir. İşte bunlardan birkaçı:

Yüz bin kişilik orduya rağmen isyan bastırılmadı.

Özellikle isyanın bastırılması için seferberlik ilan etmediğini övünerek dile getiren başbakan İsmet İnönü'nün, resmi olmayan bir tarzda seferberliğe gitmesi ve başlangıçta başarısız olunan isyanı bastırmak için yüz bin kişilik bir askeri güç oluşturulması eleştirilmektedir. Çarpıcı bir anekdot olarak “Büyük Taarruz” da Yunanlılara karşı altmış bin kişilik bir ordu ile savaşırken “kendi vatandaşı” olan Kürtlere karşı yüz bin kişilik bir ordunun kullanıldığı, devamında ise, bu kadar büyük bir askeri güce rağmen Kürtler karşısında başarılı olunamadığı için komşu ülkelerden siyasi, ekonomik tavizler karşılığında yardım almak zorunda kaldığı belirtilmektedir. Hatta taviz vermekten daha ileri giderek isyanı bastırmak amacıyla sınırda değişiklikler yapıldığını ve hiç tartışma konusu dahi olmadan İran'a top-
rak verildiğini belirtmektedir.

Resmi sınırlar Kürtleri birbirinden ayırmaya kafi olamaz.

Resmi devlet sınırlarının arazi ve iklim itibarıyla yan yana ve iç içe geçmiş Kürt toplulukları arasındaki ilişki ve birlikteliği ortadan kaldırmaya yetmeyeceğini söylemektedir yazar. Buradan hareketle Türkiye sınırları dışındaki Kürtlerin Türkiye yönetimindeki Kürtlere her daim yardım edeceğini ve savunacağını belirtmektedir. Türkiye sınırları dışındaki Kürtlerin fiili ve pratik destekleriyle gelişen isyanı bastırmaya Türkiye devletinin tek başına gücünün yetmediğini, Rusya, İran ve Irak devletlerinin işbirliği ve yardımı ile kendi sınırları içinde bulunan Kürtlerin hare-

ket ve girişimlerini yasaklayarak ancak isyanı bastırmakta başarılı olabildiğini belirtmektedir.

Ruslar arabulucu yapıldı, Kürtlere bölgesel yönetim önerildi.

Yazarın Mısır'da yayınlanan bir gazeteye dayanarak aktardığına göre Sovyet Rusya, Türk hükümetinin isteği doğrultusunda Ağrı'da isyan halindeki Kürtlerle görüşmüş ve bizzat İsmet İnönü'nün onayıyla, isyanın sona erdirilmesi karşılığında Kürt sahasında bölgesel bir siyasi yönetimin kurulacağı vaadini bildirmiştir. İsyanın bitmesinin ardından Türk hükümetine bu vaadini hatırlatan Rusya'ya başbakan İsmet İnönü olumsuz yanıt vermiş, isyanı bastırmakla Kürt meselesinin de tarihi karıştığını düşünmüştür.

Lozan Konferansı'nda İsmet İnönü'yu sıkışıklıktan kurtaran Ağrı isyanının liderleriydi.

Dikkat çeken bir diğer anekdot ise Lozan Konferansı ve Türk delegasyonun başı İsmet İnönü ile ilgilidir. Lozan görüşmeleri sırasında İngilizlerin Kürt meselesini gündeme getirmesinden dolayı sıkışan ve bunun üzerine yeni oluşumu Türk ve Kürt Cumhuriyet Hükümeti olarak tanımlayan İsmet İnönü'nün imdadına, bugün (1930) Ağrı dağında isyan halinde olan Kürt ileri gelenlerinin yetiştiğini ve Lozan Konferansına çektikleri telgraflarla Türk delegesini sıkışıklıktan kurtardığını söylemektedir.

Bu ve bunlar gibi çarpıcı bir çok ayrıntıya yer veren metni değerli kılan asıl özelliği ise cumhuriyet Türkiye'sinde ortaya çıkan Kürt meselesinin nedenlerine, bağlantılarına ve çözümüne dair yaptığı tespitlerdir. Kürt meselesinin ortaya çıkışından bu yana varolan uluslararası boyutuna, Kürdistan toprakları üzerinde çizilen sınırların Kürtler arası ilişkilere, siyasete ve diplomasiye etkilerine dair yapılan analizler, meselenin bugünkü politikalarla bağlantılarının kurulması ve anlaşılması açısından oldukça kıymetli bilgiler sunuyor.

DÜNKÜ MAKEDONYA - BUGÜNKÜ KÜRDİSTAN¹

Diktatör hükümeti Kürt isyanını bastırdı,
fakat Kürt bağımsızlığının temellerini attı.

Gazetemizin birinci sayısında Kürdistan ihtilalinin sebep ve esaslarını inceleyip açıklamış ve isyanı yapılan baskı ve tehditlerle bizzat Ankara hükümetinin vücuda getirdiğini açıklamıştık. Bu kanaatimizde haklı olduğumuzu başbakan İsmet Paşa, 22 Eylülde toplantıya çağrılan Ankara Meclisindeki açıklamaları ve itiraf ettiği deliller ile teyit etti. İsmet Paşa'nın özel bir kasıtlı işlediği suçları ve bunların Türk milleti açısından bugün ve geleceğe dair zararlarını dördüncü sayımızda açıklamış ve teşhir etmiştik.

Gazetemizin hacmi müsait olmadığından son makalemizde inceleme ve açıklamaya imkan bulamadığımız iki önemli meseleyi burada konu ediyoruz. İsmet Paşa Meclis'teki demecinde diyor ki:

- 1- Hükümet isyanı bastırmak için genel bir seferberlik ilanına mecbur olmadı.
- 2- Sınırlarda yapılmak istenen asayişsizlik hareketleri komşu hükümetlerin karşılıklı iyi niyetleriyle halledildi.

Bir devlet adamı söylediği sözlerin doğruluk ve yalan üzerindeki etkilerinin önemini takdir etmez, herkesin bildiği bir hakikati pervasızca inkar etmenin, içeride ve dışarıda emniyet ve güveni, şeref ve haysiyetleri ne derece ihlal etmiş olduğunu hesaba katmazsa, Ziya Paşa'nın beytindeki kınama ve azarlar hak kazanır mı kazanmaz mı:

En ummadığın keşf eder esrar-ı devletin
Sen herkesi kör, âlemi serser mi sanırsın

İsmet Paşa'nın önemli bir özelliği vardır. Hakikatine vakıf olduğu en berbat bir şeyi en yüksek türden bir şey gibi başkalarına sunan, buna insanların inanıp inanmayacaklarını zerre kadar dikkate almayarak soğukkanlılıkla açıklamalarda bulunan usta bir sanatkardır. Bu ruh halinde bulunan bir adam için her neye ait olursa olsun hakikate zıt söz söylemek, iki yüzlüce hareket etmek en doğru bir şeydir. Hile, fitne, fesat böyle bir adamın düşüncesine göre zekanın başvuracağı meşru araçlardır. Bilindiği gibi son zamanlarda siyasetçiler, kutsal bencillik (mukaddes hodgamlık) diye bir söz uydurdular. Fakat kutsal bencillik bir milletin dış siyasetteki menfaatleri için verilen sözlerin ve şerefin feda edilmesi şeklinde yorumlanıyor. Bir başbakanın hukukunu üstlendiği millete karşı şeref ve haysiyetten soyutlanacak derece-

1- Bu yazının latinize edilmiş tıpkı çevirimi tarihçi Mete Tuncay tarafından hazırlanmış ve Toplumsal Tarih dergisinin 33. Sayısında (Eylül 1996) yayınlanmıştır. Kürt ve Kürdistan meselesine dair oldukça kıymetli bilgiler ihtiva eden bu yazıyı Mete Tuncay'ın tıpkı çevirimini esas almak kaydıyla, bugünün Türkçesine çevirerek okurların ilgisine sunuyoruz.

de gerçeğe zıt açıklamalarda bulunması, bugünün ve geleceğin sorunlarını gizlemeye ve saklamaya çalışması bencilliğin en iğrenç bir halidir. Hükümet isyanı bastırmak için genel seferberlik ilanına mecbur kalmadı diyen İsmet Paşa, o seferberliği ilana lüzum görmeyerek ve dahili isyanın halkı heyecana sürüklemekdeki etkisini göz önüne alarak fiili ve pratik bir şekilde uygulamaya koydu. Az zamanda tümgeneral ve korgeneral rütbelerine terfi edilen en çok güvendiği kumandanların başkanlığında tertip edilen kolordulardan oluşan askeri kuvvet ve faal haldeki hava kuvvetleri Ararat dağına sevk edilip, yola çıkarıldı. Erzurum kolordu kumandanı Salih Paşa'nın emrinde bulunan ve ilk sevk edilen piyade, süvari, topçu kuvvetleri otuz bin kişiden fazladır.

Temmuz ayının başında saldırı hareketine girişen bu seferi kuvvetler, Ararat dağı eteklerinde Kürtlerin şiddetli karşı saldırıları karşısında ağır kayıplara uğramış, top ve cephane terk ederek isyan mahallinin gerisine çekilmek zorunda kalmıştı. Grup kumandanı Salih Paşa yeni bir saldırı için on beş yirmi bin kişilik yeni bir kuvvetin daha gönderilmesini, levazım ve cephane sevk edilmesini İsmet Paşadan istedi. Yeni saldırı hazırlığında bulunan İsmet Paşa Halep civarındaki Kürt kabilelerinin isyana katılım göstermelerinden son derece telaşa düştü. O bölgeden gelecek tehlikeye karşı her şeyden önce yirmi binden fazla bir kuvvet hazırlanmasına mecbur oldu. İsyana mahallinin gerilerinde ortaya çıkması muhtemel olan isyan hareketleri içinde jandarma, asker ve çetelerden teşkil edilen artçı kuvvetler oluşturuldu. Seferberliğin ilk hazırlıkları olarak, 23 yaşından 35 yaşlarına kadar genç ve zinde kesimler silah altına alınmak üzere çağrılarak yüz binden fazla bir toplama ulaşıldı. Eylül için hazırlanan ve kıştan önce gerçekleştirilmesine gerek duyulan saldırının başarısızlığı halinde, kışın zorluklarına dayanmak üzere ne kadar yedek kuvvet hazırlığı yapıldığını da İsmet Paşa ve genelkurmay başkanı Fevzi Paşa bilir. İzmir'in zafer taarruzunda (saldırısında) altmış bin kişilik bir kuvvetle hareket edildiğini Mustafa Kemal, Ankara Meclisinde söylemişti. Kürt isyanı için yüz bin kişilik bir askeri kuvvet hazırlanmasına mecbur olan İsmet Paşa'nın, işte hiçbir önemi yokmuş gibi soğukkanlılıkla hükümet isyanı bastırmak için genel seferberlik ilanına mecbur olmadı şeklinde yaptığı açıklama insanı sınırlendirecek derecede bir küstahlık değil midir? İsmet Paşa Kürdistan bölgesi gibi gidiş gelişi, ulaşımı, levazım sevkiyatı pek zor bir savaş sahnesine yüz binden fazla bir kuvvet göndermek şartlarına sahip olmadığını bilmez mi? Bu kadar önemli bir kuvveti aylarca idare etmek için elli bin liradan fazla açığı olan ve bu yüzden dış borçlarının ödenmesine imkan bulunamayan, gelir hanesi hayali rakamlara dayandırılan 225 milyonluk masraf bütçesinin teminatı olmadığını ve yeni bir karşılık da bulmanın imkansız olduğunu herkesten daha iyi İsmet Paşa'nın bilmesi gerekir.

“Harekata sahne olan yerler hasara maruz kaldı. Fakat cumhuriyet sınırlarının güvenliği, vatanın bütünlüğü açısından elde edilen kazançlarla kıyaslanmayacak kadar azdır” demek cüretinde bulunan İsmet Paşa, kendi baskı ve tehditleriyle, yaptığı kötülük, suç ve hataların etkisiyle ortaya çıkmış isyanın bu defa da bastırıl-

miş olmasından duyduğu keyif ve gurur karşısında, nüfus, mal ve para kayıplarını, iktisadi, zirai zararları, bugün ve geleceğe, milli menfaatlere ait siyasi hasarları hiç görmüyor. Subay, asker kaç bin Türk genci topraklara gömüldü? Kaç hane matemlere büründü? Bunları hesaba katmıyor. Cumhuriyet sınırlarının güvenliği için bunların olması lazımdı demek istiyor. Elde edilen kazançlara kıyasla kayıplar pek azdır savunmasıyla bütün kötü sayfaları birbiri üstüne örtüp kapamış oluyor. İsmet Paşa cumhuriyet sınırlarının güvenliğini, vatanın bütünlüğünü tehlikelerden koruyacak bir başarı elde etmediğini gayet iyi bilir. Bilakis vatanın bütünlüğünü kendi eliyle ve kendi girişimiyle ihlal edecek iç ve dış kronik bir tehlikeye sebep olduğunu isterse itiraf etmesin.

Olayları, gerçeği ve belgeleriyle araştıran ve gözlemleyenler, yarını düşünenler İsmet Paşa'nın nasıl bir suç işlediğine vakıftırlar. Yüz bin kişilik bir askeri kuvvetin hareket ve faaliyete geçirilmesine rağmen Ararat dağında toplanmış Kürt isyanını Ankara hükümeti kendi vasıtalarıyla bastırmak güç ve kuvvetini gösterememiş, Rus, İran, Irak ve komşu hükümetlerin yardımlarıyla, dış güçlerin katılımıyla ancak bastırma başarısını elde edebilmiştir. Ararat dağında toplanan Kürt ayaklanmacılarının irki, dini, milli zümreleri (toplulukları) yalnız Türkiye içerisinde değildir. Türk sınırlarına komşu hükümetlerin topraklarında yaşayan ve Türkiye'deki Kürt sahasıyla komşu ve ortak bir vaziyette bulunan Kürt topluluklarının nüfus adedi birkaç milyona varacak miktardadır. Ve Türkiye'ye komşu Kürt toplulukları bütün irki, dini, milli varlıklarını muhafaza edecek halledirler. Yönetimleri altında buldukları hükümetlerin kanun ve idareleri Kürtlerin hayati, vicdani toplumsal şartlarına tecavüz etmeyecek medeni ve insani esaslara göre düzenlenmiştir.

Türkiye'nin resmi sınırları, arazi, iklim itibarıyla bir diğerine bitişik ve iç içe vaziyette bulunan Kürt topluluklarını ayırmaya kafi bir araç olarak engel olamaz.

Türk sınırları dışındaki Kürt toplulukları, Türk hükümeti yönetiminde bulunan Kürtlere her zaman yardım edecek ve savunacak kudret ve kabiliyettedir. Bu yardım ve savunmanın fiili ve pratik bir şekilde ortaya çıkması karşısında, Ankara hükümetinin bastırma hareketi için hazırlayacağı kuvvetlerin başarılı olamayacağı İsmet Paşa'nın Rus, Irak, İran hükümetlerine sığınarak yardım istemesi ve bu hükümetlerin idareleri altında bulunan Kürt topluluklarını hareket ve girişimden men edecek tedbirler almalarıyla gerçekler ortaya çıktı. İsmet Paşa bu hükümetlere ait bakış açısını aşağıda olduğu gibi anlaşılabilir bir dil ile ifade ediyor: "Sınırlarda yapılmak istenen asayişsizlik hareketleri komşu hükümetlerin karşılıklı iyi niyetleriyle halledildi".

İsmet Paşa bu karşılıklı dediği iyi niyetleri(!) ne gibi tavizler, devletin yüce menfaatleri ve bol keseden feda olunan hangi önemli bedeller karşılığında temin ettiğini söylemek cesaretinde bulunamıyor. Her şeyden önce bütün gazetelerde görüldüğü üzere, İran hükümeti lehine Türkiye sınırlarından arazi verilmesine dair isteklerin

peşinen sağlanmasını heyetler göndermek suretiyle başardığını söylemiyor. Bu herkesin bildiği bir şeydir. Bundan başka ticari, siyasi ne gibi tavizler verildiği bir müddet sonra görülüp anlaşılacaktır. 30 Ağustos'ta Sivas demiryolunun açılışından geri dönen İsmet Paşa'yı karşılayanlar arasında Irak başbakanı Nuri Paşa'da bulunuyordu.

Irak başbakanının Ankara'ya gezinti için gelmediği şüphesizdir. Bu görüşmenin o tarihten bir ay sonra başlayacağı karar altına alınan eylül saldırısıyla, resmi ve siyasi ilişkisine dair tereddüt edilecek bir şey yoktur. Irak başbakanının bu görüşmeden Irak mahalli hükümeti ve mandateri İngiltere çıkarları adına ve tabii ki Türkiye aleyhine kopardığı menfaat, Kürt isyanının bastırılması işinde açıktan sağladığı komisyon bedeli nelerden ibarettir? İsmet Paşa bugün bunları saklayıp gizleyebilir. Ve Ankara meclisinde bunlardan bahse bile lüzum görmez. Fakat Türk kamuoyunun gözünden kaçırdığı bu suçlar yakın zamanda fiilen meydana çıkacaktır. Kürt isyanı meselesinde Moskova yöneticileriyle hangi esaslar üzerinde anlaşma yapıldığını da Mısır'da yayınlanan El Ahval gazetesi son sayılarının birinde açıklıyor. Ruslar isyanı susturmak için Türk hükümetinin kendi girişimi ve isteğiyle Kürt sahasında bölgesel bir siyasi idarenin oluşturulması teklifinde bulunmuşlar ve İsmet Paşa'nın rızası üzerine Ararat dağındaki isyan hareketini idare edenler nezdinde gerekli girişimlerde bulunmak ve Türk hükümetinden aldıkları vaadin uygulanmasını isyan edenlere taahhüt etmek suretiyle Ararat sahasından çekilmeleri söz konusu olmuştur. Bugün bastırılmış olsa, yarın daha kuvvetli bir şekilde ortaya çıkacağı muhakkak olan isyan hareketini Ankara hükümetinin kendi araçlarıyla bastırmaya muktedir olmadığını takdir eden Moskova yöneticileri, Rusya'nın çıkarlarına zararlı olan diğer siyasi grupların bir gün yardım ve korumaları altında Kafkas sınırlarıyla alakadar resmi bir Kürdistan'ın kuruluşuna meydan vermemek üzere şimdiden Türkiye hükümetini uyarılmış olması pek tabii ve makuldür. El Ahval'in sağlam bir kaynaktan aldığını açıkladığı habere göre Moskova hükümeti İsmet Paşa'ya isyanın susturulması için taahhüt ettiği vaadin derhal uygulamaya geçirilmesini hatırlatmış ise de bugünkü zamanda isyan zorluklarını atlattığına inanılan İsmet Paşa, bu vaadin uygulanmasına razı olmayacağını bildirmiştir.

El Ahval'in bu haberini akıl ve mantık yalanlamaz. Hiçbir hal ve hareketi güvenilir olmayan, sağdan sola bir anda mevki değiştirmekte hiçbir tereddüt göstermeyen, siyaseti borsa oyunlarındaki piyasa zihniyetiyle düşünen İsmet Paşa gibi bir adam, Ruslara böyle bir vaatte bulunabilir ve sonra da bu vaadin uygulanmasından vazgeçmekte bir sakınca görmez. İsmet Paşa'ya bu kudret ve cesareti bahşeden şey: Batıda Meriç ve Akdeniz sahillerinden gelecek tehlikelerin beş seneye kadar bertaraf edilmiş olacağını zannettiren İsmet Paşa-Venizelos-Mussolini sözleşmesi, doğu da İran ve Irak hükümetlerine verilen tavizler karşılığında imzaladığı yeni taahhütlerin sağladığı hoşgörüdür. Her işte olduğu gibi İsmet Paşa bu defa da Moskova yöneticilerini aldatmış, iki ay önce Moskovada dışişleri bakanı Tefrik

Rüşti Bey'e sergilenen dostluk gösterilerinin hiçbir kıymet ve itibarı olmadığını ispat etmiştir. İsmet Paşa memleketin geleceğini, zamanla ortaya çıkacak felaketleri düşünmekle sorumlu olmak iman ve inancından çekinmektedir. Onun düşündüğü yegane şey: Şahsını başbakanlık mevkiinde tutan diktatörün makam ve mevkiini sağlamlaştırmak, saltanatını sürdürmek için kendisinden beklenen bugünkü zamana mahsus olan başarıyı her ne pahasına olursa olsun elde etmekten ibarettir. Yarını göz önünde bulundurmamak, bu bencil ve gerçekte bedbaht insanlar için beyhude bir düşüncedir. İşte bu fikir ve vicdandır ki Ankara siyasetçilerine her suç ve hatayı meşru sayacak bir mezhep genişliği bahşediyor. Onlar için Kürdistan isyanı bastırılmış ve tarihe karışmıştır.

Halbuki millet ve memleketin kurtuluşunu² düşünen fikir ve vicdanlar, yapılan hataların zararını araştıran ve gözlemleyenler nezdinde Kürdistan meselesi, Türkiye'nin siyasi varlığı açısından bir kangren özelliği edinecek yeni bir aşamaya girmiş, siyasi tarihimizde en önemli ve felakete yol açacak bir sıkıntı ortaya çıkarılmıştır.

Bunun sebebini görüp anlamak için öncelikle Lozan Konferansı tutanaklarına geçmiş olan tartışmaları hatırlamak gerekir. Lozan Konferansı esnasında İngiliz delegesi Lord Kurzon İsmet Paşa'ya hitap ederek Kürtlerin sahip olduğu nüfus ve işgal ettikleri saha (alan) açısından siyasi varlıklarını iddia etmiş ve bu iddiayı ret ve çürütme imkanı bulamayan İsmet Paşa Türk ve Kürt cumhuriyet hükümeti tabirini kullanmaya mecbur kalmıştı. O zamanda İsmet Paşa'nın içine düştüğü zorluğu, bugünkü isyanlarda bulunan Kürt emirleri ve reislerinin Türk devletine ve Türk delegesine çektiği telgraflar gidermişti.

Fakat Lord Kurzon İsmet Paşa'nın aczinden istifade ederek o zamana göre Musul petrollerini kurtaracak başarıyı sağladığı gibi, Kürdistan meselesini milletlerarası tartışmaya geçirmiş olmak ve böyle bir tartışmayı Lozan Konferansı tutanaklarına kaydetmek gibi gelecek için bir zemin hazırlamıştı. İsmet Paşa bunun siyasi önemini belki bugün bile akıl etmemiştir.

Lozan Antlaşması'nın kabul edilmesinden ve Türkiye'nin Musul üzerindeki haklarından vazgeçmesi İsmet Paşa tarafından imzalandıktan bir süre sonra, Milletler Cemiyeti heyeti, şimdilik Irak hükümeti dahilinde ve Musul civarında üç dört kazayı kapsayacak tarzda bir Kürdistan mandasını İngiltere hükümetine bıraktı. Bugün için Irak topraklarındaki bu Kürdistan nüvesinden, Türkiye sınırları içerisinde bulunan Kürtlerin katılımıyla siyasi bir Kürdistan'ın yaratılıp Milletler Cemiyeti heyetinin onayına sunulması süreci hazırlanmış oluyordu.

2- Esas aldığımız metinde bu kelime "felaketini" şeklinde çevrilmiştir. Anlam bütünlüğü açısından sıkıntı yarattığı düşünüldüğünde, bu kelimenin "felahını" yani "kurtuluşunu" olma olasılığı yüksektir.

Bu hazırlığa karşı Ankara siyasetçilerinin alacağı tedbir, dört yüz yıldan beri doğuda Türkiye'nin köşe duvarını teşkil eden, Türk milletine fiilen sadakat ve bağlılık göstermiş olan Kürtlerin uygun şartlar ile dostluklarını kazanmak, Türk-Kürt birlik ve kardeşliğini takviye ederek, geçmişte olduğu gibi dış teşvik ve etkilerden korunmasını sağlamaktı.

Oysaki, İsmet Paşa'nın itiraf ettiği gibi tersinden bir yaklaşımla, Kürtlerin dini, vicdani duygularına, milli kıyafet ve yaşayışlarına varıncaya kadar baskı ve tehditler, zulüm ve haksızlıklarla tecavüz planı gerekli görülmüş ve Kürt topluluklarını, Kürtlük varlığını yok edecek girişimler kıymete binmiştir. İsmet Paşa bu sistemle Lord Kurzon'un Lozan Konferansı'ndaki Kürtlük varlığı iddiasını hükümsüz bırakmak, Milletler Cemiyeti heyetinin Irak içerisinde İngiltere'ye bıraktığı Kürdistan fikir ve amacının Türkiye sınırları içerisine etki etmesine engel olmak yolunu seçti. İsmet Paşa'nın dinamit saçan kafası, kundak taşıyan elleriyle isyan ateşi bile bile tutuşturuldu. İsyanlar tekrar ettikçe zulüm ve haksızlıklar arttı ve genişledi. Ve nihayet bu defa Ararat dağında toplanan isyan hareketi Ankara hükümetini endişe ve telaşa düşüren bir şekil aldı.

İsmet Paşa kendi imkanlarıyla isyanın önüne geçemeyeceğini anladı. Komşu hükümetlerin yardımlarına başvurmaya mecbur kalarak Ararat dağındaki isyanı bastırmayı başardı. Fakat isyan ateşi söndürülmedi. Aksine hükümetlerin müdahale haklarını sağlayacak bir hale getirildi. İsmet Paşa'nın ortaya çıkardığı Kürt felaketi doğuda yeni bir Makedonya meselesi doğurdu. Bugünkü Kürt meselesi aşağıdaki esaslarda özetlenebilir:

- 1- Her türlü siyasi ve milli düşmanlıklardan kurtulmuş olarak tarihin vücuda getirdiği birlik, yüz³ seneden beri dostlukla devam edip gelen Türk-Kürt birliği, diktatör idaresinin zulüm ve haksız teşebbüsleriyle ihlal edilmiş ve Kürtler isyana tahrik olunmuştur.
- 2- Dini, milli varlıklarının imhasına kast olduğunu anlayan Türkiye sınırları içinde ve dışındaki Kürtler, birlikte bir isyan ve savunma hareketini benimsemekte ve gerekli görmekte dirler.
- 3- Ankara hükümeti kendi imkanlarıyla isyanı bastıramamış, tavizler ve siyasi menfaatler karşılığında komşu hükümetlerin yardımına ihtiyaç göstermiştir.
- 4- Komşu hükümetlerin Kürdistan isyanlarıyla resmi alaka ve münasebetlerini Ankara hükümeti imza ve taahhütlerle kabul etmiş ve desteklemiştir.
- 5- Kürt meselesi bir iç sorun olma özelliğinden çıkarılıp komşu hükümetlerin, Milletler Cemiyeti heyetinin müdahalesini davet edecek dış ve milletlerarası tartışma zeminine kaydırılmıştır.

3- Burada verilen sayının "yüz" değil "dört yüz" olma olasılığı yüksektir. Nedenini tam olarak bilmek zor ama belki de orijinal metnin basımı sırasında bir hata nedeniyle böyle yazılmış olabilir.

6- Kürdistan bağımsızlığının varolabilmesi bundan böyle komşu hükümetlerin yardımlarına-izinlerine tabi olacak bir özellik kazanmıştır.

Kürt meselesinin bu sunup açıkladığımız genel suretinden çıkarılacak sonuç şudur: İsmet Paşa bu defa da Kürt isyanını bastırdı. Fakat bizzat kendi girişimiyle Kürt isyanının⁴ temellerini kurdu.

4- Bu kelimenin yanlış yazılmış olması muhtemeldir. En başta girişte belirtildiği gibi düşünürsek, "isyan" yerine "istiklal" yani bağımsızlık kelimesinin kullanılması gerekir.